

Krizová orální historie: k terénnímu výzkumu v čase krizí¹

Jiří Hlaváček

Crisis oral history: Towards field research in times of crisis

The overview study focuses on a closer presentation of the dynamically developing interdisciplinary direction within oral history in recent years. The so-called crisis oral history focuses on documenting the actor's reflection of survivors or eyewitnesses of extreme, crisis or otherwise traumatic events, during or shortly after their end. The author first presents a brief development of crisis oral history and a varied range of research topics (war conflicts, suppression of human rights, natural disasters, mass disasters, terrorist attacks, forced migration, pandemics, etc.) from the first half of the last century to the present day, including key milestones such as terrorist attacks from September 11, 2001 or the recent coronavirus pandemic. Attention is also paid to the theoretical, methodological and ethical aspects of crisis field research (including challenges and possible pitfalls) with an emphasis on the issue of traumatic memories within oral-historical interviews.

KEY WORDS:

oral history, crisis, memory, trauma, field research

Pandemie, válka, živelní katastrofy, nucená migrace — jevy, s nimiž se v posledních třech letech můžeme setkat prakticky každodenně, a to nejen v mediálním a digitálním prostoru, ale v důsledku pandemie koronaviru a konfliktu na Ukrajině stále častěji také v naší bezprostřední geografické blízkosti. Ve všech případech se jedná o kolektivní zkušenosti traumatizující povahy, jichž bylo obyvatelstvo střední Evropy (a především pak České republiky) v předcházejících dvou dekadách v globálním kontextu víceméně ušetřeno. V důsledku sociálních sítí a moderních technologií se navíc mnohdy stáváme svědky těchto krizových událostí takřka v reálném čase. O to rychlejší, zřetelnější a masivnější se nám proto zdají být jejich bezprostřední dopady na životy jednotlivců, komunit, národů i celých kultur.

O krizových okamžicích nás zpravidla jako první informují média, jejichž společenský dosah jim umožňuje konstruovat a formovat obecný obraz o aktuálně probíhající události, který nakonec ve veřejném prostoru s největší pravděpodobností převáží a následně v podobě narativu také trvale zakotví. V této souvislosti platí, že zpravodajské hodnoty moderních masových médií západního typu zůstávají v posledních sto letech téměř neměnné. Událost se stává zprávou, pokud je předávána jednoznačným a překvapivým způsobem, zahrnuje konfliktní rovinu, vyvolává pocit prostorové blízkosti a osobního zaujetí (Lippmann, 1922, s. 223; Galtung — Holmboe, 1965, s. 70–71).

1 Tato studie vznikla v rámci řešení projektu „Výzkum doby covidové a postcovidové“, financně podpořeného Ústavem organické chemie a biochemie AV ČR, v. v. i.

Důsledné aplikování této performativní šablony, jejíž podstatou je důraz na aktuálnost, atraktivitu a dramatictost, s sebou nicméně nese riziko částečné stylizace a zkreslení, a to dokonce i v případě seriózních zpravodajských médií. Samotné zkreslení přitom nemusí mít na objektivitu sdělení nutně negativní vliv, mediální zkratka u klasických médií logicky vyžaduje selekci, protože zpráva musí být jasná, krátká a srozumitelná; v případě nových médií sice převládá „klipovitost“ vizuálních obrazů a roztržitost obsahu, ale výsledek je totožný (McErlean, 2018, s. 121) — o dané události není možné ve vymezeném (zpravidla velmi krátkém) čase referovat komplexním způsobem, čímž se z narativní konstrukce vytrácí unikátnost a pluralita osobních prožitků přímých účastníků a účastnic.²

A právě v tuto chvíli přichází podle některých orálních historiků a historiček na řadu tzv. krizová orální historie (crisis oral history) — tedy dokumentování aktérské reflexe přeživších či očitých svědků a svědkyň extrémních, krizových či jinak traumatizujících událostí prostřednictvím rozhovorů.³ Ačkoliv se traumatické vzpomínky mohou objevit prakticky v jakémkoliv orálně-historickém rozhovoru, někteří orální historici se rozhodli, že budou cíleně vyhledávat narátory, kteří prožili šokující a život ohrožující okamžiky. Tento trend lze nepochybně chápat jako reakci na rostoucí počet globálních konfliktů a katastrofických událostí v průběhu několika posledních dekad (Abrams, 2016, s. 175–176).

Vzhledem k tomu, že krizová orální historie se před pandemií covid-19 těšila oblibě zejména ve Spojených státech, zatímco v českém akademickém prostředí nebylo její využití dosud širěji diskutováno, zaměříme se v této přehledové studii na její bližší představení, a to nejen v rovině jejího rámcového vývoje, teoretických, metodologických a etických aspektů, ale i případné kritiky stran její (ne)užitečnosti (či nebezpečnosti).

STRUČNÝ NÁSTIN VÝVOJE KRIZOVÉ ORÁLNÍ HISTORIE: OD HOSPODÁŘSKÉ KRIZE K PANDEMII A ZASE ZPĚT

Ačkoliv důležitý mezník pro programový rozvoj a institucionální zakotvení současné krizové orální historie představovaly teprve teroristické útoky na Světové obchodní centrum v New Yorku v září 2001, dokumentování pamětnických reflexí traumatické povahy ve skutečnosti nepředstavuje v rámci metody orální histo-

2 Zcela specifickou situací se v tomto kontextu stala globální pandemie koronaviru, během níž došlo — zřejmě poprvé v dějinách — k opačnému afektu, když v únoru 2020 Světová zdravotnická organizace varovala před „infodémií“ (tj. zahlcení mediálního a digitálního prostoru nadbytečným množstvím informací, včetně těch nepravdivých a zavádějících, což může vyvolat zmatek a podporovat rizikové chování). Viz World Health Organization, 2021.

3 Vzhledem k teoreticko-metodologické povaze textu, v němž dochází k častému opakování konkrétních obrátů, je dále pro větší přehlednost a snazší čtivost využíváno generické maskulinum, není-li uvedeno jinak. V případech, kde hraje gender specifickou roli, je na tuto skutečnost upozorněno.

rie nic převratně nového. V principu lze říci, že většina z prvních orálně-historických výzkumů ve Spojených státech se již od vzniku této metody v první polovině 20. století zaměřovala právě na mapování klíčových historických událostí a milníků (symbolických center v podobě válek, revolucí, demonstrací apod.), v nichž byl pro různé skupiny obyvatelstva (významné osobnosti, vybrané sociální a etnické skupiny, ale postupně i tzv. obyčejné lidi) vždy více či méně přítomen také určitý krizový aspekt (ať už individuálního či kolektivního rozměru). Novým prvkem, který do badatelského pole vnáší krizová orální historie, je tak především důraz na aktuálnost — tj. terénní výzkum tady a teď. Zatímco klasický orální historik zpravidla přichází za pamětníkem s odstupem několika let či spíše desetiletí od zkoumané události, krizový orální historik s ním nahrává rozhovory již během samotné krize či krátce po jejím skončení.

Takto nedávné události jsou z hlediska času jakožto fyzikální veličiny nepochybně minulostí, přesto by se řada „klasických“ historiků, včetně těch soudobých, zřejmě zdráhala krátký časový úsek jako je hodina, den, měsíc či rok označit za předmět svého badatelského zájmu. Je ruská invaze na Ukrajinu z února 2022 již historií nebo naopak naléhavou přítomností? Ponecháme-li stranou fakt, že orální historie není výsadní doménou historiků, ale interdisciplinární metodou sběru kvalitativních dat, neměl by historik nejprve získat potřebný odstup a aktuální mapování podobných okamžiků proto raději přenechat sociologům, etnologům či antropologům, jejichž doménou je spíše současnost?

Podle představitelů americké krizové orální historie nikoliv — spíše naopak, přítomný krizový okamžik pro ně totiž představuje jedinečnou badatelskou příležitost. V době krizí či krátce po nich jsou perspektivy narátorů, obdobně i tazatelů, fluidní a méně fixní. Porozumění událostem, které se právě odehrávají či odehrály, totiž ještě postrádá širší retrospektivní rámce, do nichž by bylo možné subjektivní prožitky zasadit (Sloan, 2020, s. 197). Aktuální dokumentování krizových momentů proto nabízí jedinečnou možnost zachytit autentické osobní vzpomínky (a především emoce) v době, kdy ještě nejsou potlačeny nebo převrstveny dominantními generalizujícími narativy, jejichž (spolu)tvůrci jsou především novináři a různí experti (mezi něž lze s odstupem času řadit i historiky), případně skupiny, s nimiž se přeživší aktéři dlouhodobě identifikují — tj. v době, kdy ještě nejsou sedimentovanou součástí „archivní paměti“ (Hoffman, Hoffman, 1994, s. 124–126). Krizoví orální historici se mimo jiné proto zaměřují také na to, jak je daná událost aktuálně mediálně pokryta, a jak se to může odrazit v pozdějších historických záznamech. Z tohoto důvodu cíleně pořizují rozhovory s pamětníky, kteří mohou nabídnout alternativní pohledy na zkoumané události a doplnit tak potřebné střípky do dějinné mozaiky, aby byla její výsledná podoba co nejpestřejší.

Krizovou orální historii tedy nelze chápat jako nějakou novou zázračnou metodu sběru dat, ale spíše žánr v rámci stávajících zavedených postupů, který je využíván ve specifických případech krizové povahy, což s sebou přináší nejen důraz na některá vybraná metodologická východiska, ale také řadu nových úskalí. Současný trend v rámci krizové orální historie navíc upřednostňuje časosběrný formát terénních výzkumů, čímž dříve nebo později dochází k prolnutí s klasickým orálně-historickým přístupem, v němž hraje zásadní roli intersubjektivita, proces vzpomínání

a zapomínání a kolektivní paměť. Metoda orální historie tak díky svému trpělivému, otevřenému a empatickému přístupu může přeživším, kteří byli trvale zasaženi krizovými událostmi, dlouhodobě pomoci se zpracováním jejich traumatických zážitků a s případným přehodnocením jejich dosavadního života — tj. lépe pochopit, kým byli, kým jsou, a kam směřují (Cave, 2015, s. 95–96); zatímco orálním historikům umožňuje analýza a interpretace těchto intersubjektivně sdílených traumatických zkušeností významně rozšířit poznání o fungování lidské paměti.

Následující chronologický přehled vybraných výzkumů, které lze z dnešního pohledu považovat za krizovou orální historii, je třeba chápat pouze jako orientační, resp. ilustrativní. Jen ve Spojených státech vznikly od konce druhé světové války stovky či možná tisíce projektů napříč humanitními a společenskými vědami, které využívaly ke sběru dat metodu kvalitativních rozhovorů a zabývaly se traumatickými aspekty rozmanitých krizí, jako jsou násilné (války, revoluce, demonstrace, posttraumatické stresové poruchy, teroristické útoky, občanské nepokoje, sexuální násilí, genocidy, nucené migrace aj.) nebo tragické události (havárie a hromadná neštěstí), přírodní katastrofy (požáry, zemětřesení, záplavy, tsunami, hurikány apod.), případně rychle se šířící nemoci (epidemie a pandemie). V americkém prostředí je navíc — na rozdíl od evropského prostoru — orální historie velmi silně provázána se žurnalistikou. Historik médií Mark Feldstein přirovnal před lety jejich vzájemný vztah k „líbajícím se sestřenicím“ (Feldstein, 2014).

Budeme-li však vycházet z výše uvedené definice, že za krizovou orální historii lze označit orálně-historický výzkum, který probíhá v čase krize nebo bezprostředně po jejím skončení, pak za jednoho z prvních předchůdců tohoto přístupu lze považovat projekt *Federal Writer's Project* financovaný americkou vládou na konci třicátých let minulého století, který mapoval dopady velké hospodářské krize na každodenní život obyvatel Spojených států, přičemž tazatelé se tehdy stali ti, kteří byli ekonomickou recesí sami postiženi. Jednalo se zejména o nezaměstnané novináře, historiky a spisovatele, jimž se podařilo během tří let (1936–39) pořídit přes deset tisíc rozhovorů se zástupci různých profesí, etnik i regionů napříč americkou společností (Thompson, Bornat, 2017, s. 55). Jakkoliv lze ztrátu zaměstnání a ekonomické problémy v individuální rovině nepochybně považovat za svým způsobem traumatizující zkušenosti, současnému pojetí krizové orální historie dominují především těžká masová kolektivní traumata, pro něž je typická nenadállost, abnormální míra fyzického nebo psychického utrpení, případně jiné typy extrémních zkušeností, jejichž prožitek má za následek krátkodobé či dlouhodobé narušení duševní rovnováhy.

V tomto kontextu lze označit za dnešní krizové orální historii blízké terénní výzkumy „bojových historiků“ (combat historians) uskutečňované v průběhu druhé světové války. V prosinci 1941 americká armáda založila Centrum vojenské historie (Center of Military History), složené téměř ze tří desítek historiků a novinářů, jejichž úkolem bylo bezprostředně za frontovou linií pořizovat rozhovory s vojáky, kteří se právě vrátili z bitvy. Cílem bylo pochopit situace, které se na bojišti odehrály a okolnosti zranění vojáků. Bojovní historici jako Samuel Marshall nebo Forrest Pogue postupem času vyvinuli vlastní systém vedení rozhovorů (Marshall, 1979, s. 89–90; Pogue, 2001, s. 53–58). Nejprve zpovídali velitele nasazených jednotek, aby si udělali přehled o jejich plánované i skutečné bojové činnosti. Zajímali se o přesné místo střetu s nepřítelem,

povahu terénu, povětrnostní podmínky, účinnost použitých zbraní i případnou podporu ze strany dalších vojenských útvarů. Poté se dotazovali na konkrétní problémy, s nimiž se vojáci během nasazení setkali a zaznamenávali jména a příběhy vojáků, kteří se v boji vyznamenali. Následně byly získané informace ověřovány prostřednictvím skupinových rozhovorů se zúčastněnými vojáky i velitelem jednotky. Tato metoda byla opětovně využita i během korejské a vietnamské války (Cave, 2015, s. 97).⁴

Výzkumy, které bychom dnes nazvali krizovou orální historií, se však neomezovaly pouze na válečné konflikty. V průběhu šedesátých let byla obdobným způsobem zaznamenávána například svědectví z průběhu řady demonstrací na podporu občanských práv a lidských svobod, a to nejen v USA. Za jednu z průkopnic krizové orální historie lze považovat mexickou novinářku a spisovatelku francouzského původu Elenu Poniatowskou, která zdokumentovala brutální potlačení levicové studentské demonstrace v mexickém Tlatelolco v říjnu 1968 proti konání letních olympijských her. Rozhovory, která pořídila s účastníky demonstrace a očitými svědky, bývalými vězni i umělci, chtěla původně nechat otisknout v novinách, ale mexická vláda to zakázala. Nakonec byly pamětnické reflexe publikovány knižně (Poniatowska, 1998) a navíc doplněny o úryvky z dobového tisku, oficiálních prohlášení, básní a politických hesel, čímž vznikla koláž, která dodnes představuje jeden z typických způsobů prezentace krizové orální historie v rámci tzv. public history. Inspirativním se stal také další výzkum Poniatowské, který se týkal následků zemětřesení v Mexiku ze září 1985. Tým tazatelů pod jejím vedením tehdy obcházel nemocnice a úkryty, zpovídal přeživší, pomáhal s odklizením trosk a také s pátráním po pohřešovaných osobách (Poniatowska, 1988). Podobné výzkumy byly uskutečněny také při zemětřeseních v Austrálii a ve Spojených státech v roce 1989 (Cave, Sloan, 2014, s. 8).

V první polovině devadesátých let se pozornost tehdejší orálně-historické komunity přesunula z amerického kontinentu směrem do Evropy a Afriky. Ve středu zájmu historiků se v této době ocitají především území bývalé Jugoslávie, Rwanda nebo Jihoafrická republika, která přinášejí „nová“ výzkumná témata jako občanská válka (Leydesdorff, 2011), genocida (Burnet, 2012), apartheid (Field, 2012) nebo nucená migrace. V tomto kontextu krizová orální historie jako by svým apelem na empatii, morálku a lidství následovala trend „utrpení“ (suffering slot) rozvíjející se ve stejném období v rámci sociální a kulturní antropologie — tj. přesun badatelského zájmu od „divocha“ směrem k subjektu, který (bez ohledu na svou kulturu či alteritu) žije v bolesti, chudobě, vystaven nátlaku a násilí (Robinson, 2013, s. 448, 454). Podobné směřování se však setkalo — zejména v případě Afriky — s kritikou, že badatelé, stejně jako tehdejší humanitární pracovníci, exportují do post-konfliktní společnosti třetího světa západní post-freudovské rámce bez ohledu na kulturně odlišné pojetí konceptů identity, rodiny či ekonomického blahobytu (Pupavac, 2001).

4 V tomto kontextu bychom mohli za jednoho z prvních českých krizových orálních historiků označit válečného veterána a vojáka z povolání Pavla Stehlíka z Vojenského historického ústavu, který začal od ledna 2017 se sběrem rozhovorů s novodobými válečnými veterány účastnícími se zahraničních misí od roku 1990 do současnosti (včetně terénních výzkumů u českých jednotek nasazených v Afghánistánu a v Mali), a to v rámci projektu *Paměť vojáka — příběhy zahraničních operací* (Vojenský historický ústav, 2021).

Orální historici se v případě extrémně traumatizujících událostí jako byl například masakr ve Srebrenici z roku 1995, částečně zapříčiněný selháním nizozemských jednotek Organizace spojených národů, mohli opřít o metodologické poznatky z vedení narativních a polostrukturovaných rozhovorů s přeživšími holocaustu. K jejich dokumentaci bylo v Izraeli přistoupeno již na počátku padesátých let, v Evropě a v Americe však systematický sběr probíhal teprve od sedmdesátých let, přičemž zájem o toto téma dosáhl svého vrcholu o dvě dekády později po založení USC Shoah Foundation americkým režisérem a producentem Stevenem Spielbergem (Klempner, 2000, s. 67–68). Traumatické rozhovory z válečných konfliktů devadesátých let se však po stránce metodologie v mnohém lišily od vzpomínek obětí holocaustu, ať už šlo o větší důraz na kulturní relativismus, časté využívání prostředníků (otázka jazykové bariéry a otevřenosti respondentů v přítomnosti tlumočnicků) nebo o potřebu zaznamenat svědectví všech zúčastněných stran konfliktu (včetně těch „nepřátelských“) bez ohledu na osobní názory a hodnotový systém samotných badatelů (Hatzfeld, 2005, 2006). Mapování válečných hrůz devadesátých let nejenže učinilo z krizové orální historie legitimní výzkumný nástroj, ale také významným způsobem posunulo tehdejší hranice zavedených etických a interpretačních postupů v rámci této metody (Abrams, 2016, s. 176).

Milníkem pro skutečnou institucionalizaci krizové orální historie se však staly až orálně-historické iniciativy vznikající v reakci na teroristické útoky z 11. září 2001. Mezi nejznámější patří longitudinální výzkum *The September 11, 2001: Oral History Narrative and Memory Project* pod vedením Mary Marshall Clarkové, jehož záměrem bylo shromáždit co nejvíce různých pohledů na dopad teroristických útoků, včetně pocitů a názorů, které mnohdy nesouzněly s oficiálními vládními prohlášeními. V prvním roce bylo dotazováno více než 400 lidí a v dalších letech bylo provedeno přes 200 opakovaných rozhovorů (Clark et al., 2011). Mezi pamětníky byli nejen obyvatelé New Yorku, kteří žili v bezprostřední blízkosti Světového obchodního centra, ale také příslušníci etnických menšin jako afghánští Američané, muslimové, Sikhové, Latinoameričané a zástupci dalších skupin přistěhovalců, na které část americké společnosti po útocích pohlížela negativně jako na muslimy. Clarková v této souvislosti hovoří o vývoji po roce 2001 jako o „ztracené dekádě“, v níž byla národní bezpečnost upřednostněna před občanskými svobodami (Clark, 2014, s. 258–260).

V důsledku teroristických útoků se pozornost tazatelů nově zaměřila také na zasahující záchrané složky — od hasičů, přes zdravotníky až po policisty, kteří byli zpovídáni s odstupem jednoho až šesti měsíců od krizových událostí. Celkem se podařilo nashromáždit rozhovory s více než 500 příslušníků z řad zasahujících složek (New York Times, 2012). Události z 11. září 2001 svým kolektivním dopadem na americké obyvatelstvo mimo jiné otevřely také komplikovanou otázku, do jaké míry lze krizovou orální historii využít jako terapeutický nástroj (Boulanger, 2007, s. 4–5), o čemž bude ještě dále pojednáno. Po americké invazi do Afghánistánu (2001) a Iráku (2003) se Clarková začala věnovat také konfliktní a postkonfliktní krizové orální historii a zapojila se do řady projektů věnovaných problematice (ne)dodržování základních lidských práv. V rámci *Rule of Law Oral History Project* bylo v roce 2009 pořizeno přes 350 hodin rozhovorů s advokáty, ústavními právníky, soudci, úředníky, psychology a bývalými vězni, kteří protestovali proti mučení vězňů na americké základně v Gauntanamu (Columbia Center for Oral History Research, 2009).

Konečně, v reakci na rostoucí počet podobně orientovaných projektů, se v roce 2006 americká Asociace orální historie (Oral History Association) rozhodla založit zvláštní fond pro krizové výzkumy (*Emerging Crises Oral History Research Fund*), který umožňuje v případech potřeby rychle uvolnit finanční prostředky na uskutečnění terénního výzkumu v lokalitách, které jsou zasaženy krizí, ať už se jedná o války, etnické represe nebo přírodní katastrofy (Oral History Association, 2006). Právě dokumentování průběhu a následků přírodních katastrof (a nejnověji dokonce také klimatických změn) představuje další z velkých témat krizové orální historie, jak ukázal například hurikán Katrina, který způsobil rozsáhlé škody na jihu Spojených států v roce 2005. V New Orleans tehdy došlo k protržení hrází a následnému zaplavení téměř celého města. Obyvatelé města museli být evakuováni celkem do sedmi sousedních států, což mělo za následek rozpad komunity přeživších a s tím související problémy při vytváření kolektivních explanačních narativů (Penner, 2010; Cave, 2008). Zápavy byly společným jmenovatelem také další mezinárodní interdisciplinární spolupráce (USA, Německo, Ghana, Chile), která se zaměřovala na otázku, jaké důvody vedou přeživší k tomu, aby se vraceli zpět na místa katastrof a znovu zde budovali své domovy i přes riziko, že se může živelní pohroma v budoucnu opakovat (Rohland, Böcker, Cullmann, Haltermann, Mauelshagen, 2014, s. 202).

Násilné vytržení z přirozeného prostředí způsobila také rozsáhlá migrační krize v roce 2015, kdy došlo k prudkému nárůstu počtu žadatelů o azyl v zemích Evropské unie, kteří přicházeli zejména ze zemí Blízkého a Středního východu, subsaharské Afriky a západního Balkánu. Evropská uprchlická krize byla v jistém ohledu specifická. Ještě na podzim 2015 se totiž většina paměťových institucí v západní Evropě nezaměřovala primárně na dokumentování zkušenosti uprchlíků nebo migrantů, ale pozornost se soustředila spíše na to, jak krize dopadá na obyvatelstvo cílových zemí. Stejně tak masová média informovala, vzhledem k přicházejícím počtům, především o tom, jaké to pro uprchlíky bylo, když přišli do Evropy, jak evropští humanitární pracovníci a občanská společnost situaci zvládli, a jaká může být budoucnost těch, kteří uprchli (Tureby, Wagrell, 2022, s. 350). Zkušenost s takto rozsáhlou nucenou migrací si vyžádala vytvoření specifických metodologických postupů v rámci orální historie (Hoffman, 2019).

Zásadní událostí pro další směřování krizové orální historie se stala pandemie koronaviru. Epidemie různých nemocí (jako HIV, Ebola, ptací či prasečí chřipka) byly v rámci krizové orální historie mapovány již dříve, chyběl zde však akcent aktuální hrozby pro většinovou populaci (Ebola 100, 2015; Frontline Nurses, 2019; Berridge, Taylor, 2019; Cvetkovich, 2003). Pro mnohé se jednalo o vzdálené nemoci, které představovaly riziko jen pro určitou skupinu obyvatelstva, kontinent či region (zejména v kontextu Afriky nebo Asie). Globální pandemie koronaviru, která se poprvé objevila v čínském Wuchanu na sklonku roku 2019, byla v tomto ohledu zcela odlišná. Během několika měsíců zasáhla téměř do všech sfér každodenního života lidí na celém světě. Prakticky ze dne na den začaly na internetu vznikat stovky online projektů, webových stránek a diskusních fór, do nichž mohl anonymně přispět svou reflexí a osobním příběhem kdokoli. Charakteristickým rysem těchto iniciativ byla rychlost jejich vzniku a důraz na téměř výlučně digitální interakce. Většina z těchto projektů, které doslova zaplavily veřejný prostor však vycházela odjinud než z akademické sféry, jed-

nalo se buď o laiky nebo novináře, což se odrazilo také na výstupech — zpravidla se jednalo o krátké (klipovitě) nebo delší, zato však (na standardy orální historie) příliš strukturované narativy, podléhající pravidlům virtuální komunikace. O povaze a přínosu enormního množství těchto egodokumentů, které z podobných iniciativ vzešly, lze však v kontextu metody orální historie částečně polemizovat (Sexton, 2021).

Mezinárodní orálně-historická komunita v tomto ohledu tak trochu „zaspala“, což bylo do jisté míry způsobeno nepružností běžného akademického provozu (Faulkenbury, 2020, s. 254). Podle amerického orálního historika Stephena Sloana přitom orální historie v kombinaci s časosběrným přístupem nabízí jedinečný nástroj, jehož prostřednictvím je možné zorganizovat chaos a rozptýlené vědění spojené s pandemií koronaviru — tj. vzít vágní, beztvárová a obtížně definovatelnou nemoc a krystalizovat zkušenost s ní do jednoho konkrétního příběhu, místa nebo komunity. Pamětnická reflexe podle něj dává pandemii nový hlubší rozměr, který činí nehmotné hmatatelnějším (Sloan, 2020, s. 196). Nicméně, po překonání prvotních obtíží v průběhu několika měsíců začaly vznikat také profesionální krizové orálně-historické projekty s institucionální podporou na lokální, národní i mezinárodní úrovni (National Health Service, 2020; Columbia University, 2020), jejichž řešitelé se museli vyrovnat s výzvami ve formě přísných epidemiologických opatření a sociální izolace, což mělo za následek vzestup distančně vedených (online) rozhovorů, ale i zrychlený způsob (online first) publikování odborných studií (Kaplan, 2020). S trochou nadsázky lze říci, že krizová orální historie se v průběhu pandemie stala jakýmsi „módním trendem“ a prakticky každý orální historik věnující se výzkumu, se v tomto období mohl považovat za krizového. Rychlý posun směrem od fyzického k virtuálnímu se však také významně podepsal na erozi stávající klasické orálně-historické metodologie, ať už se jedná o pravidla pro vedení rozhovorů, technické nároky na jejich pořízení nebo dodržování (klíčových) etických zásad. V souvislosti s covidem tak můžeme v kontextu „klasické“ orální historie hovořit o revoluci přímo paradigmatické (Hlaváček, 2021, s. 58).

Covid-19 lze mimo jiné považovat také za pomyslnou rozbušku hlubšího zájmu o krizovou orální historii v rámci české orálně-historické komunity, která začala v případě pandemie kopírovat mezinárodní trend.⁵ Po vyhlášení nouzového stavu v březnu 2020 zahájili orální historici z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky (AV ČR) spolu s vyučujícími, studenty a absolventy navazujícího magisterského oboru Orální historie — soudobé dějiny z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy systematický sběr autentických svědectví k průběhu pandemie koronaviru, a to v několika vlnách od jara 2020 do jara 2022. Sbírány byly nejen orálně-historické rozhovory (vedené online nebo klasicky), ale také deníkové záznamy a fotografie (Vaněk, Wohlmuth Markupová, 2021). Projekt následně získal

5 Případné zájemce o tuto problematiku je možné odkázat na online záznam 7. mezinárodní konference České asociace orální historie s podtitulem *Orální historie v čase krizí*, která se uskutečnila v hybridní podobě v únoru 2021. Vybrané příspěvky věnované realizaci orálně-historických výzkumů v době pandemie koronaviru byly následně publikovány v tematickém čísle časopisu *Memo* č. 1/2021. Záznam i elektronická verze časopisu jsou dostupné na webu asociace (<http://www.coha.cz>).

institucionální a finanční podporu od Ústavu organické chemie a biochemie AV ČR a zapojením dalších partnerů (Sociologického ústavu AV ČR a Psychologického ústavu AV ČR) byl významně posílen jeho interdisciplinární charakter. Časově terénní výzkum by měl probíhat minimálně do roku 2024 a dosavadní sběr byl nově rozšířen také o anonymní online formuláře, které jsou dostupné prostřednictvím specializovaných webových stránek (Ústav pro soudobé dějiny, 2021).

Jakkoliv se na základě posledního epidemiologického vývoje může zdát, že pandemie koronaviru je již zažehnána, současná doba postcovidová přináší řadu krizí nových (energetika, ekonomika, politika, ideologie a ekologie), v mnoha ohledech snad ještě závažnějších. Nejnověji je otázka využití krizové orální historie včetně jejích možných úskalí diskutována v souvislosti s aktuálně probíhající ruskou agresí na Ukrajině (Grinchenko, 2022). Na pozadí tohoto konfliktu vznikají desítky krizových orálně-historických projektů, které mapují nejen dopady válečného běsnění na místní obyvatelstvo, ale především životní osudy několika milionů nucených migrantů (University of Alberta, 2022). Na první výstupy z těchto projektů zatím čekáme, již nyní je ale zřejmé, že krizová orální historie představuje směr, který má před sebou dynamický rozvoj, a jehož popularita v budoucnu pravděpodobně — bohužel vzhledem k očekávanému vývoji — dál strmě poroste. Blížící se hospodářskou krizi lze tak chápat jako pomyslný symbolický návrat ke kořenům tohoto orálně-historického žánru.

TEORIE A METODOLOGIE KRIZOVÉ ORÁLNÍ HISTORIE: TRAUMATICKÉ VZPOMÍNKY A ROLE TAZATELE

Jak uvádí britská orální historička Lynn Abrams, orální historie představuje mnohem více než jen další ze způsobů, jak zjistit fakta o minulosti. Jedná se o kreativní a interaktivní metodologii, která nás nutí přemýšlet nad tím, jak se vypořádat s mnohovrstevnatými významy obsaženými v lidských vzpomínkách (Abrams, 2016, s. 18). Výše uvedený rámcový přehled vývoje krizové orální historie naznačuje, že vedle rozmanitosti badatelských témat a povahy zkoumaných krizí přináší podobně orientované projekty také interdisciplinární teoretické a metodologické výzvy, jimiž musí orální historici čelit.

Klíčový pojem pro krizovou orální historii představuje psychické trauma, které můžeme definovat jako reakci zahrnující komplexní oslabení adaptačních — tj. emocionálních, kognitivních, fyzických, duchovních i sociálních — schopností po prožití (jednorázové či dlouhodobé) události (nebo série událostí), která byla nervovým systémem vyhodnocena jako život ohrožující pro nás nebo nám blízké osoby. Traumatická zkušenost tedy ovlivňuje nejen schopnost člověka zpracovávat jeho myšlenky, uvrhá jej do smyčky negativních emocí (hanba, vina, strach, hněv, bolest), mění jeho pohled na svět a komplikuje schopnost navazovat vztahy s okolím, ale působí také na jeho fyziologickou stránku — tj. svaly, klouby, trávení, metabolismus, teplotu, spánek a imunitní systém (Kraybill, 2019).

Vztahem mezi pamětí a traumatem se psychologové a psychiatři začali zabývat již ve druhé polovině 19. století. Jakkoliv v této oblasti nepochoybně za více než sto

padesát let došlo k významným pokrokům, pokud jde o způsoby „léčby“ traumatických stavů (od mesmerismu, hypnózy, psychoanalýzy, přes expoziční terapii, somatické prožívání, až po desenzibilizaci a různé formy „energetické léčby“), samotný mechanismus, jak lidský mozek trauma (ne)úspěšně zpracovává (tj. faktory, které ovlivňují jeho uložení v nevědomé implicitní paměti, vznik psychóz, neuróz či pokročilých posttraumatických stresových poruch), zůstává nadále částečně zahalen tajemstvím a také předmětem vášnivých akademických debat. Zkušenosti jedinců jsou bytostně subjektivní. Každý z nás disponuje jinou úrovní psychické odolnosti (resilience) a na podobné události proto reaguje odlišným způsobem.

Důležitou roli v procesu vzpomínání sehrávají emoce, ať už ty minulé spojené přímo s prožíváním samotné události, nebo ty současné, které pocítujeme ve stavu, kdy usilujeme o znovuvybavení konkrétní vzpomínky. Emoce nejen že představují klíč k pochopení jednání a postojů dotazovaných, ale často jsou také jediným tmelícím prvkem, který drží vzpomínky pohromadě (Ochsner, 2000, s. 260). Jak začnou silné pocity spojené s nějakou událostí mizet, začínají mizet i detaily zážitků. Oslabené vzpomínky se následně stávají zranitelnějšími vůči změnám, které jsou ovlivněny proměnou osobních postojů a hodnot, stejně jako kolektivními interpretacemi a reprezentacemi události (Reisberg, Hertel, 2004, s. 77). V případech vzpomínek na krizové události je pak proces ještě složitější. Někteří lidé si dokáží krizovou událost spojenou se silnými emocemi vybavit z paměti živě a naprosto přesně, jiní si nemůžou vzpomenout na podrobnosti, natož sestavit souvislé vyprávění (Abrams, 2016, s. 92). Tento rozpor má neurobiologické vysvětlení, které souvisí s psychickou odolností a následným zpracováním traumatu. Záplava stresových hormonů uvolněná při traumatické události paralyzuje hipokampus, v němž se za normálních okolností upevňují vzpomínky určené pro uložení v dlouhodobé paměti. Traumatické vzpomínky jsou však noradrenalinem doslova zkratovány, což má za následek jejich uložení v podobě obrazů, somatických a sluchových vjemů v amygdale, která uchovává paměťové stopy spojené s emocemi. Takto roztržité vzpomínky lze současně snadno vyvolat prostřednictvím vnějších podnětů (Boulanger, 2014, s. 117). Akutní stresová reakce se může v některých případech vyvinout v posttraumatickou stresovou poruchu. Mezi její příznaky lze zařadit více než měsíc trvající intenzivní strach, znovuprožívání traumatických vzpomínek (tzv. záblesková paměť — flashback memory), vyhýbavé chování (tj. emoční otupělost) a zvýšená ostražitost (Frommberger, Angenendt, Berger, 2014).

Traumatický zážitek může navíc vybavování událostí zkreslit a vyvolat tak nesoulad v chronologii vyprávění. V mnoha případech se traumatická událost stává dominantou paměti a následně má vliv na vybavování dalších vzpomínek. Proto by měl být v rámci postupů krizové orální historie kladen důraz nejen na reflexi konkrétní traumatické události, ale také na širší rámování v podobě narativního životopisného vyprávění, jehož cílem je přiblížit život před krizovou událostí i po ní, včetně rozkrytí možných kulturních vlivů. Podle orálního historika Seana Fielda, který se dlouhodobě věnuje dějinám postkolonialismu v Africe, je představitost dotazovaného zásadním způsobem ovlivněna právě myšlenkami a pocity, které si pamatuje z minulosti (Field, 2006, s. 34).

Trauma může mít také kolektivní rozměr. Postižené komunity se často cítí odcizené nebo vydělené svou zkušeností ze společnosti jako celku, přičemž takové pocity

nemusí odpovídat objektivním skutečnostem. V mnoha případech jsou traumatizované komunity uzavřené jen proto, že se v izolaci cítí bezpečně a pohodlně — uvnitř jejich vlastního světa není potřeba slov pro utrpení. Sdílená zkušenost napříč zasaženou komunitou přináší intuitivní pochopení, pokud jde o významy vzpomínek. Podle Carolyn Mearsové, která se badatelsky věnovala masakru na střední škole (Columbine High School) v Coloradu v roce 1999, představují orálně-historické rozhovory a jejich následné zpřístupnění pomyslnou „bránu“ (gateway approach), jejímž prostřednictvím lze (v jejím případě zejména uměleckou formou) zprostředkovat utrpení jednotlivců či komunity širší veřejnosti a zmírnit tak jejich pocity odcizení (Mears, 2008, s. 162). Krizová orální historie však nemusí usilovat jen o kontextualizaci událostí či rychlejší integraci kolektivního traumatu, ale může sledovat také politické cíle, jako je dosažení spravedlnosti, usmíření konfliktních stran, získání uznání nebo předání cenných zkušeností dalším generacím.⁶

Individuální či kolektivní trauma představuje určitou formu psychického „zranění“, u něž nelze předpokládat, že časem zcela odezní. Mluvíme-li tak o „překonání“, „uzdravení“ či „zotavení“, jedná se o čistě subjektivní pocit, jímž vyjadřujeme integraci — tj. přijetí traumatu jako součásti skutečnosti, jeho uzavření (closure) a tím odsunutí do pozadí (Kraybill, 2019; Klempner, 2000, s. 70). Vzhledem k tomu, že orálně-historické rozhovory jsou pořizovány v průběhu či bezprostředně po krizové situaci, není ještě zcela zřejmé, jak (ne)úspěšně jednotlivec nebo kolektiv prožitou šokující či traumatickou zkušenost s odstupem času nakonec zpracuje — tzn. jakým způsobem bude začleněna do jeho biografie a jaké dopady bude mít na jeho identitu. S tímto předpokladem pracuje také krizová orální historie: čím kratší čas pro zpracování traumatické vzpomínky má jedinec k dispozici, a čím více se jeho aktuální emoční rozpoložení blíží prožitému krizovému stavu; tím „autentičtější“ zřejmě budou jeho vzpomínky. A právě tyto prvotní vzpomínky, ať už se jedná o pouhé útržky či záblesky (flashbacks) chce krizová orální historie zdokumentovat, protože představují skutečně prvotní historické prameny pro pozdější interpretaci a komparaci.

Mezi minulou a nedávnou traumatickou vzpomínkou je nicméně zásadní rozdíl ve významové rovině. U staršího traumatu měli pamětníci již možnost trauma zpracovat, přemýšlet o něm v jiném světle. Vzpomínky na něj jsou proto soudržnější a zacyklené do kauzálních vysvětlení (proč). V případě nedávných událostí však mozek organizuje vyprávění odlišným způsobem, taková vyprávění jsou roztržštěnější, zaměřují se na detaily (co a jak) a jsou doprovázeny typickými fyzickými projevy stresu (pláč, třes, neschopnost mluvit v souvislých větách, zamlčování, hledání vhodných slov apod.).⁷

6 Každá strana konfliktu má své oficiální narativy, které jsou vzájemně protichůdné a odrážejí jejich odlišnou politiku a ideologii. Orální historie v podobných případech poskytuje alternativu pro sdílení vlastních verzí traumatických událostí. Jak ukazují krizové terénní výzkumy z Iráku a Afghánistánu, mnoho pachatelů násilí, kteří měli možnost vyslechnout své oběti, změnilo posléze svůj postoj k nim nebo svých činů litovalo (Aras et al., 2012, s. 4).

7 Typickým příkladem tohoto procesu může být neschopnost přeživších holocaustu artikulovat své vzpomínky na koncentrační tábory v prvních letech po skončení druhé světové války. Ačkoliv se snažili vyjádřit své zkušenosti, ve výsledku sdělovali jen svůj pocit bez-

Lidé, kteří vyprávějí o svých nedávných či probíhajících zkušenostech v rámci krizového orálně-historického terénního výzkumu neměli ještě šanci vzpomínky prozkoumat a zařadit do kauzálních vztahů, natož trauma integrovat (Cramer, 2020, s. 206). Jejich vyprávění tak na první poslech působí chaoticky, nesleduje časovou osu, nemá zápletku a mnohdy budí dojem, že neobsahuje žádné informace s výjimkou emocí. Je tomu tak proto, že trauma rozbíjí tradiční šablony, které člověk využívá k interpretaci sociální reality, čímž vzbuzuje úzkostný pocit, že svět kolem již nadále není srozumitelný.⁸ V tomto ohledu se tedy krizový přístup zásadně liší od klasické orální historie, která podle Alessandra Portelliho informuje mnohem méně o událostech, než o jejich významu (Portelli, 1997, s. 36) — tj. přináší odpovědi spíše na otázku „proč“, než „co“ a „jak“. Tuto ambivalentnost řeší krizová orální historici prostřednictvím longitudinálního přístupu ke sběru dat. Opakovaná setkání jim umožňují sledovat, analyzovat a interpretovat postupné procesy nastolování nového řádu (integrace, resp. hledání odpovědi na otázku „proč“) v chaosu vyvolaném traumatickou zkušeností. Orálně-historické rozhovory svým požadavkem na vytváření narativů současně v určitém ohledu napomáhají respondentům snáze trauma integrovat (Campisi, 2014, s. 87), i když toto tvrzení je problematické, jak uvidíme v části věnované etice.

Přesuneme-li nyní pozornost od teorie směrem k metodologii, krizová orální historie se v otázce vztahu mezi tazatelem a narátorem nijak zásadně neodlišuje od té klasické (Vaněk, Mücke, 2022, s. 160–164). Snad s jedinou výjimkou, klade totiž enormní nároky na osobu tazatele, což znamená, že krizová orální historie rozhodně není vhodným žánrem pro začátečníky. Tazatel by měl disponovat vysokou mírou psychické odolnosti, dostatečnou empatií a být proškolený ve způsobech komunikace s traumatizovanými osobami, a to do takové míry, aby dokázal vytvořit podpůrné prostředí pro naslouchání a emocionálně se napojit na vypravěče — tj. stát se bezpečnou schránkou pro jeho emoce (Field, 2000, s. 69). Měl by také usilovat o narušení asymetrického vztahu, být v odlišném významu než je tomu v klasické orální historii. Zatímco v běžné orální historii se snažíme asymetrii co nejvíce potlačit ve prospěch jejího „zdánlivého“ narovnění (tzn. účastníci rozhovoru spolu ideálně komunikují jako rovný s rovným, přestože pomyslnou moc nad rozhovorem má nadále tazatel, který klade otázky). Mearsová zdůrazňuje, že v případě traumatických událostí by mělo být narátorovi jakožto oběti symbolicky dáno najevo, že on je tím, kdo má respekt a také moc „ovládat“ příběh — tj. rozhoduje o tom, co bude řečeno a co zůstane nevyřčeno (Mears, 2008, s. 161). Tazatel však současně musí být člověkem, který je — navzdory svému empatickému přístupu — schopen stanovit vlastní hranice a vyhnout se tak riziku zástupné / sekundární traumatizace (Cramer, 2020, s. 211).⁹

moci z neschopnosti zážitků smysluplně komunikovat (Greenspan, 2014, s. 233–235).

- 8 Klinická psycholožka Ghislaine Boulangerová v této souvislosti hovoří o tzv. katastrofické disociaci (catastrophic dissociation), jejíž podstatou je zhroucení dosavadní představy o sobě a svém životě (tj. kolaps identity) v důsledku prožití traumatického zážitku a následná paralýza (Boulanger, 2007, s. 77).
- 9 Britský psycholog a historik Nigel Hunt se domnívá, že pamětníci primárně nepotřebují někoho, s kým by sdíleli utrpení, ale chtějí být spíše nějakým způsobem užiteční — tj. přispět svými vzpomínkami do výzkumu (Hunt, 2010, s. 48).

Řešitelé krizových orálně-historických projektů by proto měli mít na paměti také péči o duševní zdraví svých tazatelů, aby dokázali včas rozpoznat a podchytit únavu ze soucitu. Současně je krizová orální historie náročnější také v organizační rovině, zahrnuje zpravidla rychlé a náročné logistické přesuny do krizových zón, nutnost řešit nenadálé situace nebo nevyhovující prostředí pro nahrávání rozhovorů, stejně jako časovou tíseň, což s sebou nese zvýšené nároky na flexibilitu nejen výzkumníků ale i designu celého výzkumu.

Jakkoliv je narátor vnímán jako dárce příběhu, který má jeho průběh plně pod kontrolou, neznamená to současně, že by měl být tazatel redukován pouze na pasivního příjemce vyprávění. Při vedení rozhovoru je využívána komunikační technika aktivního naslouchání (active listening) původně vyvinutá v rámci psychologie komunikace pro případ řešení konfliktů. V průběhu aktivního naslouchání je pozornost tazatele po celou dobu zaměřena výlučně na mluvčího, včetně udržování očního kontaktu a sledování jeho nonverbálních projevů. Posluchač poskytuje mluvčímu zpětnou vazbu prostřednictvím opakování nebo parafrází řečeného, čímž potvrzuje, že slyšel a správně pochopil sdělení (Abrams, 2016, s. 187). Současně je respondentovi viditelně dáván najevo zájem ze strany tazatele, a to prostřednictvím mimiky, vyjádřením souhlasu (přikývnutí) či kladením doplňujících otázek. Pokud pamětník mluví, jeho vyprávění není ze strany tazatele nijak přerušováno. Aktivní naslouchání je základní technikou využívanou v rámci orální historie prakticky od jejího vzniku, bez ohledu na krizový žánr.

Abramsová nicméně upozorňuje také na techniku tzv. hlubokého naslouchání (deep listening), která je v posledních letech spojována s populárním hnutím všímavosti (mindfulness), a která posouvá aktivní naslouchání ještě o stupeň dále. Jako hluboké naslouchání je označováno efektivní, přítomné a respektující naslouchání řečenému bez vnášení vlastních hodnotových soudů či předsudků do rozhovoru. Hluboké naslouchání vychází z touhy lépe porozumět ať už osobě nebo referované situaci. Rozhovor je tak vnímán jako určitá forma cesty k porozumění (Abrams, 2016, s. 187). V případě krizové orální historie je navíc hluboce naslouchající tazatel z pozice respondenta často vnímán jako morální či tichý svědek prožitého traumatu, a působí tak jako obrana proti (často nevědomému) strachu přeživšího. Bez nezbytného potvrzení ze strany tichého svědka pamětník pochybuje o významu své krizové zkušenosti, která ho vyděluje ze světa ostatních lidí (Boulanger, 2014, s. 122). Během rozhovoru by měl tazatel proto respondenta ujistit, že je v bezpečí, a že mu je připraven naslouchat s důvěrou, pochopením a respektem.

Současně je však nutné připomenout, že krizová orální historie — jak je zřejmé z nastíněného historického vývoje — představuje poměrně široký a flexibilní rámec, který se nezaměřuje výlučně jen na aktéry zasažené traumatem (oběti a přeživší), ale také na mnohé další osoby (očití svědci) a v některých případech dokonce i na strůjce či pachatele samotných událostí (tj. např. masové vrahy, teroristy, válečné zločince, viníky hromadných neštěstí apod.), kterým není vždy tak snadné empaticky naslouchat. Britská orální historička Erin Jesseeová popisuje vlastní profesní selhání při setkání s rwandským pamětníkem, který během občanské války vraždil a mučil dospělé i děti. Jeho podrobné líčení těchto událostí bylo ještě umocněné tím, že pro lepší ilustraci během rozhovoru kreslil názorné obrázky svých činů. Tazatelka přiznává,

že i přes předcházející bohaté zkušenosti s krizovou orální historií, se nebyla během rozhovoru schopna adekvátně soustředit a uplatnit techniku hlubokého naslouchání, což zpětně vnímala jako svou osobní prohru. Respondent totiž podle ní uspěl, ať už úmyslně či neúmyslně ji přinutil k pasivitě. Podle Jesseeové pro orální historii typický důraz na vstřícnost vůči narátorovi zvyšuje riziko podlehnutí „svodům“ narativu, který pamětník či pamětnice konstruuje za účelem legitimizace vlastní verze zkoumaných událostí (Jessee, 2011, s. 292).¹⁰

ETIKA KRIZOVÉ ORÁLNÍ HISTORIE: MEZI NOVINÁŘEM, AKTIVISTOU, TERAPEUTEM A VÝZKUMNÍKEM

Zřejmě nejproblematictější sféru krizové orální historie představuje oblast etiky výzkumu. V orálně-historickém výzkumu obecně existuje určité riziko osobní, právní, ekonomické i politické zranitelnosti, které se dotýká všech účastníků výzkumu (tj. nejen respondentů ale i tazatelů a řešitelů projektů). Mezi základní výbavu každého badatele, který se seriózně zabývá metodou orální historie, by proto mělo patřit povědomí o vybraných aspektech procedurální a aplikované etiky související s daným výzkumem. V případě terénních výzkumů v čase probíhajících krizí se etická rizika několikrát násobí, protože krize stále probíhá a není tedy zřejmé, jaké budou její konkrétní konečné dopady pro jednotlivce, komunitu i společnost. Základ zodpovědné krizové orální historie by proto měla tvořit triáda: etika, sdílená autorita a badatelská reflexivita.

Jedním ze základních etických pilířů každého společenskovedního výzkumu je dobrovolná participace respondentů. Rozhovory pořizované v rámci krizové orální historie logicky vyvolávají otázku, nakolik by měl tazatel respondenta přesvědčovat k poskytnutí rozhovoru, případně jak moc usilovat o to, aby bylo jeho líčení traumatických událostí skutečně detailní. Oběti krizových událostí se budou chtít v případě krátkého časového odstupu od zkoumaných událostí takovému vyprávění pravděpodobně v zájmu udržení vlastní duševní rovnováhy raději vyhnout — trauma pro ně bude představovat stále ještě živou a bolestivou zkušenost. Výzkumník se může na takové informace samozřejmě zeptat, ale nemá žádné právo je vymáhat. Kulturní antropoložka Elizabeth Campisiová doporučuje v konkrétních případech na pamětníky zbytečně netlačit. Podle jejích zkušeností se ve výzkumném vzorku najde vždy dostatečný počet respondentů (ať už se jedná o přímé aktéry či očitě svědky), jejichž psychická odolnost je vyšší a integrace traumatu rychlejší, a tudíž budou ochotni o svých zážitcích hovořit. Následné sestavení komplexního obrazu tak vyváží absenci konkrétních aktérských perspektiv, které je navíc možné s časovým odstupem vždy doplnit o další narativy (Campisi, 2014, s. 86).

Orální historici, kteří hodlají cíleně shromažďovat rozhovory s lidmi, již prožili traumatické události, musí zvážit všechny možné potenciální dopady těchto rozhovorů na respondenty. Řada klinických psychologů upozorňuje v této souvislosti na

¹⁰ Jesseeová v této souvislosti odkazuje na koncept etnografického svádění (ethnographic seduction), který jako první využil Antonius Robben ve výzkumu s přeživšími a pachateli Špinavé války (Guerra Sucia) v Argentině v sedmdesátých letech 20. století (Robben, 1996).

rozšířený omyl, že vyprávění traumatického příběhu musí mít vždy terapeutický účinek (tj. napomáhat k rychlejší integraci traumatu). Naopak vzhledem k tomu, že traumatické vzpomínky jsou implicitní a somatické povahy, vyprávění není v tomto případě nutným předpokladem pro vyvolání a úspěšné zpracování krizových zážitků. Trauma se může projevit prakticky jakýmkoliv myslitelným způsobem. Úkolem klinické psychologie je hledat takové způsoby pro zpracování traumatu, které budou pro konkrétního člověka přijatelné a současně způsobí co nejméně dalších škod. Rozhovor o prožitých událostech je tak pouze jednou z možných cest (Kraybill, 2019). Jak ukazují zkušenosti z výzkumů zaměřených na apartheid v Africe, některé traumatické rozhovory mohou mít i zcela opačný dopad — tj. otevřít dosud neartikulovaná či nevědomá traumata a zanechat respondenty v horším psychickém rozpoložení než před rozhovorem (Patterson, 2013, s. 213–214).

Ačkoliv tedy orální historie mohou dotazovaným v některých případech pomoci s objasňováním smyslu krizových momentů, nikdy by se neměli považovat za psychology nebo terapeuty. Jak upozorňuje americká orální historička Jennifer Cramerová: orální historie je veřejná, zatímco psychoterapie je vždy soukromá. Terapeuti mají postgraduální vzdělání, ať už v oboru psychiatrie, psychologie nebo sociální práce. Klinická psychologie je globálním oborem s přísnými regulacemi a řídicími orgány, které určují práva a povinnosti terapeutů ve vztahu ke klientům. Naproti tomu neexistují žádné kliniky orální historie, kde by se vyučovala terapie. Mnohdy dokonce nepanuje shoda napříč akademickou obcí ani o tom, co je či není orální historie, případně zda se jedná o samostatný obor nebo metodu (Cramer, 2020, s. 207–208). Ačkoliv se tedy na první pohled mohou zdát přístupy a metody terapeuta i orálního historika velmi podobné, jejich účel je odlišný. Prvořadým zájmem psychologa je průběh samotného sezení, navázání terapeutického vztahu a postupné vyprávění příběhu, jehož prostřednictvím se přeživší snaží vyrovnat s traumatickým zážitkem.¹¹ Naproti tomu účelem orální historie je dokumentovat emocionální perspektivu svědka nebo účastníka události. Tento proces nepochybně může za určitých okolností posloužit k potvrzení a pochopení traumatické zkušenosti. Základním účelem je však vytvořit historizující narativ, který se navíc dříve či později (v souladu se demokratizujícím přístupem orální historie) stane veřejně dostupným. Orální historici by se proto neměli pouštět do krizového výzkumu bez předchozího proškolení a konzultace s psychologem.

Paměť komunity i jednotlivce je navíc utvářena okamžitou potřebou zotavení, což často znamená, že příběhy vysvětlující příčinu událostí nemusí mít mnoho společného s objektivní skutečností. Jakýkoliv imaginativní proces vzpomínání vyžaduje nejprve vysvětlení, proč ke krizi došlo (Field, 2006, s. 34). Výzkumník tak musí přistupovat k pamětníkům s respektem, současně však pro něj mají všechna získaná vyprávění hodnotu především jako historické prameny, které jsou otevřené další interpretaci. Badatelská interpretace by tak měla být oddělena od významů, které vzpomínkám připisuje pamětník, jenž pravděpodobně sleduje v rámci rozhovoru

11 Smířlivější prostoj k této problematice zaujímá slovenský sociální antropolog a terapeut Adam Wiesner, který naopak zdůrazňuje pozitivní společné rysy postmoderní školy kolaborativní a narativní terapie s orální historií, a to zejména v rovině feministických přístupů (Wiesner, 2021).

odlišné motivace než výzkumník (Abrams, 2016, s. 189–190). Proto je důležité zapojit respondenty také do následujících fází zpracování rozhovoru, včetně přepisů a indexace, aby měli kdykoliv možnost rozhovory upravit, omezit jejich užití, anonymizovat nebo zcela odvolat svou účast v projektu, zatímco samotná analýza a interpretace by se měla v ideálním případě odehrávat již nezávisle na respondentech (za předpokladu dodržení všech ustanovení informovaných souhlasů).

Mnohé výzkumy vychází z předpokladu, že jak badatelé, tak čtenáři (často vystupující pod sjednoceným „my“) budou nepřátelští vůči pojetí dějin, které nabízí ve svých rozhovorech utlačovatelé, a automaticky se tak ztotožní spíše s postavami obětí, a to emocionálně i politicky (Hamilton, 2008, s. 36). Jinými slovy model orální historie jako „advokáta“ obětí (angažovaný aktivismus) předpokládá eticky zdravý a politicky progresivní postoj výzkumníka, který je schopen rozlišovat i drobné nuance a je si vědom možného dopadu své interpretační práce na veřejný prostor. Závěry krizových projektů však v některých případech nemusí být nutně v souladu s názory ani potřebami přeživších nebo dalších zúčastněných stran, což může zapříčinit další etické problémy. Mimo jiné se může jednat o otázky související s bezpečností všech zúčastněných, tj. respondentů, tazatelů, ale i dalších osob jako jsou přepisovatelé, tlumočníci, klíčoví informátoři apod. Riziko v tomto ohledu představují zejména výzkumy zaměřené na probíhající válečné konflikty či nucené migrace, které se dotýkají politicky citlivých témat jako je dodržování lidských práv apod.¹²

Citlivou a uváženou formou proto musí být zveřejňovány také výsledky krizových orálně-historických výzkumů, včetně zpřístupnění konkrétních sbírek rozhovorů (zejména v digitální podobě). Právě v tomto ohledu se orální historie zásadně odlišuje od žurnalistiky. Jak již bylo naznačeno v úvodu této studie, příběhy shromážděné a publikované novinami, webovými zpravodajskými servery a rozhlasovými a televizními stanicemi mají tendenci být v zájmu mediální senzace a rostoucích globálních korporátních zájmů masových médií silně upravovány a informované souhlasy k nim jsou zpravidla získávány pouze ústně, což může vést k mnoha pozdějším nedorozuměním s respondenty. Současně, jak naznačují zkušenosti z krizových orálně-historických výzkumů spojených s evropskou migrační krizí ale i nedávnou pandemií koronaviru, podlehnouti bezprostřednosti krize, a s tím související nutnost rychle reagovat, přináší riziko, že na důkladné zvážení etických otázek (ale i řady dalších jako je např. vzorkování či archivace) již nezůstane dostatek času dokonce ani v případě seriózních vědeckých projektů (Tureby, Wagrell, 2022, s. 346; Sexton, 2021).

ZÁVĚREM: KRIZOVÁ ORÁLNÍ HISTORIE ANO NEBO NE?

Krizová orální historie představuje specifický výzkumný žánr, který se v průběhu posledních dvou dekad významným způsobem dynamicky rozvíjí a v rámci mezinárodní orálně-historické komunity si získal — zejména během pandemie korona-

¹² Za extrémní příklad lze v této souvislosti považovat případ kanadské politoložky Susan Thompsonové, kterou poslala rwandská vláda do nápravného tábora poté, co odmítla sdělit úřadům podrobnosti o respondentech svého výzkumu (Thompson, 2009).

viru — celou řadu nadšených stoupců. V kontextu současné napjaté mezinárodní situace, dozvuků globální pandemie, hrozby klimatických změn a plíživě se blížící hospodářské recese představují různé typy krizí bezpochyby atraktivní badatelské téma. Dokumentování událostí, které v mnoha případech proměňují aktérům i skupinám lidí jejich dosavadní život, nicméně vyžaduje odvahu vykročit do znepokojivého, zvláštního a často bolestně nepříjemného světa útržkovitých traumatických vzpomínek. Krizový terénní výzkum předpokládá na jedné straně citlivost, předvídavost a péči, na straně druhé vyžaduje rychlost a pružnost v rozhodování.

Vztah autora této studie ke konceptu krizové orální historie lze — i přes jeho dlouholeté zkušenosti s vedením orálně-historických rozhovorů — označit za spíše skeptický, a v rovině rozhovorů pořizovaných v průběhu těžkých krizí dokonce za kritický. Takové rozhovory mohou být za určitých okolností nepochybně přínosem jak pro aktéry zkoumaných událostí, tak pro historickou obec a širokou veřejnost; z etického hlediska však současně představují pro aktéry nepřiměřeně velké riziko, a to bez ohledu na jejich dobrovolnou účast ve výzkumu.

Výzkumník pohybující se na poli společenských a humanitních věd by měl vždy jednat v souladu s etickými zásadami, mezi něž patří princip neublížování a potřeba zajištění emočního bezpečí všech zúčastněných. V kontextu (skutečně) krizových podmínek však tazatel i přes veškerou snahu a dobrou vůli nikdy není schopen dostat těmto zásadám v plné šíři, protože ani on sám neví, jakým způsobem se bude krizová situace dále vyvíjet a jaké všechny (psychické, fyzické, ekonomické či politické) následky může (ať už bezprostředně nebo v budoucnu) pro aktéra mít jen prostý fakt, že poskytl rozhovor.

Koneckonců, za dostatečně výmluvný důkaz lze v tomto případě považovat nedávno uveřejněnou reflexi ukrajinské orální historičky Gelinady Grinchenkové z univerzity v Charkově. Grinchenková, která se dlouhodobě věnuje paměti holocaustu a druhé světové války, byla osobně zasažena aktuálně probíhajícím válečným konfliktem na Ukrajině, prožila bombardování a musela ve spěchu opustit zemi. Na vlastní kůži tak zažila to, o čem do té doby pouze psala. Její krátký internetový příspěvek, v němž shrnuje své obavy z aktuálně probíhajících krizových terénních výzkumů s uprchlíky z Ukrajiny, lze mezi řádky mimo jiné číst také jako opatrné — leč důrazné — varování před krizovou orální historií. Autorka si v textu pokládá závažné etické otázky jako: jak aktéři vnímají přítomnost psychologa při rozhovorech; jak položit otázku na citlivé téma, když jen pouhá zmínka o něm má za následek pláč; kdo zaručí, že rozhovory nebudou v budoucnu zneužity nepřítelem apod. (Grinchenko, 2022).

Jak ukazují dosavadní zkušenosti, důležitou roli v krizové orální historii sehraává nejen fakt, jak široce či úzce je definována samotná krize, která je předmětem výzkumu, ale také podle jakého klíče jsou vybíráni konkrétní respondenti (tj. do jaké míry se jich dané téma opravdu bytostně dotýká). Zaměřuje se výzkum skutečně na zcela konkrétní krizi, s traumatizujícím dopadem na jednotlivce či skupinu lidí, kteří jsou předmětem výzkumu; nebo zkoumáme obecné dopady „krize“ na společnost v přeneseném smyslu? Orální historik věnující se krizovému výzkumu by měl tyto okolnosti vždy pečlivě zvážit. Sběr aktérských reflexí prožívání každodenního života v době pandemie koronaviru, jejichž jádro tvoří odpor k vládním opatřením,

pozdechý nad nedostatkem sociálního kontaktu, vnucená změna životního stylu, otázka přijímání či odmítání očkování, případně obavy z nejisté budoucnosti, nepochybně může provádět soudobý historik, sociolog, etnolog či antropolog; získat reflexi člověka, jenž nevědomky koronavirem nakazil své rodiče a prarodiče, kteří následně viru během několika dní podlehli, je naopak (zejména bezprostředně po pohřbu) práce pro psychology a terapeuty. Orální historik může s jejich poznatky samozřejmě dále pracovat nebo se k dotyčnému vrátit s odstupem několika let — jak však naznačují výzkumy s přeživšími holocaustu — k integraci traumat v některých případech nemusí stačit ani dekády...

LITERATURA

- Abrams, L. 2016. *Oral History Theory*. Londýn — New York: Routledge.
- Aras, R. et al. 2012. *Documenting and Interpreting Conflict Through Oral History: A Working Guide*. New York: Columbia University Press.
- Berridge, V., Taylor, S. 2019. "The problems of commissioned oral history: the swine flu 'crisis' of 2009". *Oral History* 47 (2): 86–94.
- Boulanger, G. 2007. *Wounded by Reality: Understanding and Treating Adult Onset Trauma*. New Jersey: Analytic Press.
- Boulanger, G. 2014. "The Continuing and Unfinished Present: Oral History and Psychoanalysis in the Aftermath of Terror". Pp. 111–127 in M. Cave, M. S. Sloan (eds). *Listening on the Edge: Oral History in the Aftermath of Crisis*. New York: Oxford University Press.
- Burnet, J. E. 2012. *Genocide Lives in Us: Women, Memory and Silence in Rwanda*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Cave, M. 2008. "Through Hell and High Water: New Orleans, August 29–September 15, 2005". *Oral History Review* 35 (1): 1–10.
- Campiri, E. 2014. "Talking Cure: Trauma, Narrative, and the Cuban Rafter Crisis". Pp. 74–90 in M. Cave, M. S. Sloan (eds). *Listening on the Edge: Oral History in the Aftermath of Crisis*. New York: Oxford University Press.
- Cave, M. 2014. "Unlocked: Perspective and the New Orleans Evacuation Crisis." Pp. 129–145 in M. Cave, M. S. Sloan (eds). *Listening on the Edge: Oral History in the Aftermath of Crisis*. New York: Oxford University Press.
- Cave, M. 2015. "What Remains: Reflections on Crisis Oral History". Pp. 92–103 in R. Perks, A. Thomson (eds). *The Oral History Reader*. Londýn: Routledge.
- Cave, M., Sloan, S. M. (eds.). 2014. *Listening on the Edge: Oral History in the Aftermath of Crisis*. New York: Oxford University Press.
- Clark, M. M. 2014. "Oral History in the Time of Emergency and After". Pp. 241–261 in M. Cave, M. S. Sloan (eds). *Listening on the Edge: Oral History in the Aftermath of Crisis*. New York: Oxford University Press.
- Clark, M. M. et al. 2011. *After the Fall: New Yorkers Remember September 2001 and the Years that Followed*. New York: New Press.
- Columbia Center for Oral History Research. 2009. "The Rule of Law Oral History Project". Online at <https://www.ccohr.incite.columbia.edu/rule-of-law-oral-history-project> (accessed 15 September 2022).
- Columbia University. 2020. "Covid-19 Oral History Project". Online at <https://incite.columbia.edu/covid19-oral-history-project> (accessed 17 September 2022).
- Cramer, J, A. 2020. "First, Do No Harm: Tread Carefully Where Oral History, Trauma, and Current Crisis Intersect". *Oral History Review* 47 (2): 203–213.
- Cvetkovich, A. 2003. "AIDS Activism and the Oral History Archive". *The Scholar and Feminist Online* 2 (1). Online at <http://sfonline.barnard.edu/ps/printacv.htm> (accessed 15 September 2022).
- Ebola 100. 2015. "Ebola 100 Project". Online at <https://ebola100project.net> (accessed 17 September 2022).

- Faulkenbury, E. 2020. "Journalism, COVID-19, and the Opportunity of Oral History". *Oral History Review* 47 (2): 253–259.
- Feldstein, M. 2004. "Kissing Cousins: Journalism and Oral History". *Oral History Review* 31 (1): 1–22.
- Field, S. 2000. "Interviewing in a Culture of Violence: Moving Memories from Windermere to Cape Flats". Pp. 60–79 in G. Dawson, K. L. Rogers, S. Leydesdorff (eds). *Trauma and Life Stories*. Londýn: Routledge.
- Field, S. 2006. "Beyond Healing, Trauma: Oral History and Regeneration". *Oral History* 34 (1): 31–42.
- Field, S. 2012. *Oral History, Community and Displacement: Imaging Memories in Post-Apartheid South Africa*. New York: Palgrave Macmillan.
- Frommberger, U, Angenendt, J., Berger, M. 2014. "Post-traumatic Stress Disorder: A Diagnostic and Therapeutic Challenge". *Deutsches Ärzteblatt International* 111 (5): 59–65.
- Frontline Nurses: "Ebola Oral Histories". Online at <https://frontlinenurses.columbia.edu/ebola/collection> (accessed 17 September 2022).
- Galtung, J. R., Holmboe, M. 1965. "The Structure of Foreign News". *Journal of Peace Research*, 2 (1): 64–90.
- Greenspan, H. 2014. "The Unsaid, the Incommunicable, the Unbearable, and the Irretrievable". *Oral History Review* 41 (2): 229–243.
- Grinchenko, G. 2022. "Oral History of War: Issues and Cautions Regarding This Research Method". Online at <https://ua.boell.org/en/2022/08/26/oral-history-war-issues-and-cautions-regarding-research-method> (accessed 12 September 2022).
- Hamilton, C. 2008. "On being a 'good' interviewer: empathy, ethics and the politics of oral history". *Oral History* 36 (2): 35–43.
- Hatzfeld, J. 2005. *Machete Season: The Killers in Rwanda Speak*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Hatzfeld, J. 2006. *Life Laid Bare: The Survivors in Rwanda Speak*. New York: Othe Press.
- Hlaváček, J. 2021. "Covid19, ergo zoom! Metodologické, technické a etické aspekty distančně vedených rozhovorů během pandemie Covid-19". *Memo* 11 (1): 57–72.
- Hoffman, A. M., Hoffman, H. S. 1994. "Reliability and Validity in Oral History: The Case for Memory". Pp. 107–36 in J. Jeffrey, G. Edwall (eds.). *Memory and History: Essays on Recalling and Interpreting Experience*. Lanham: University Press of America.
- Hoffman, M. 2019. *Practicing Oral History Among Refugees and Host Communities*. New York: Routledge.
- Hunt, N. C. 2010. *Memory, War and Trauma*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jessee, E. 2011. "The Limits of Oral History: Ethics and Methodology Amid Highly Politicized Research Settings". *Oral History Review* 38 (2): 287–307.
- Kaplan, A. F. 2020. "Cultivating Supports while Venturing into Interviewing during COVID-19". *Oral History Review* 47 (2): 214–226.
- Kolk, B. A. 2014. *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. New York: Viking.
- Klempner, M. 2000. "Navigating Life Review Interviews with Survivors of Trauma". *Oral History Review* 27 (2): 67–83.
- Kraybill, O. G. 2019. "What is Trauma?". Online at <https://www.psychologytoday.com/us/blog/expressive-trauma-integration/201901/what-is-trauma> (accessed 18 September 2022).
- Lippmann, W. 1922. *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Leydesdorff, S. 2011. *Surviving the Bosnian Genocide: The Women of Srebrenica Speak*. Bloomington: Indiana University Press.
- Marshall, S. L. A. 1979. *Bringing Up the Rear: A Memoir*. San Rafael: Presidio Press.
- McLearn, K. 2018. *Interactive Narratives and Transmedia Storytelling: Creating Immersive Stories Across New Media Platforms*. New York: Routledge.
- Mears, C. L. 2008. "A Columbine Study: Giving Voice, Hearing Meaning". *Oral History Review* 35 (2): 159–175.

- National Health Service. 2020. "NHS Voices of Covid-19". Online at <https://www.nhs70.org.uk> (accessed 15 September 2022).
- New York Times. 2012. "The Sept. 11 Records". Online at https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/packages/html/nyregion/20050812_WTC_GRAPHIC/met_WTC_histories_full_01.html (accessed 15 September 2022).
- Ochsner, K. N. 2000. "Are affective events richly recollected or simply familiar? The experience and process of recognizing feelings past". *Journal of Experimental Psychology: General*, 129 (2): 242-261.
- Oral History Association. 2006. "Emerging Crises Oral History Research Fund". Online at <https://oralhistory.org/award/emerging-crisis-research-fund> (accessed 15 September 2022).
- Patterson, M. E. 2013. "The Ethical Murk of Using Testimony in Oral Historical Research in South Africa". S. 201-218 in A. Sheftel, S. Zembrzycki (eds). *Oral History Off the Record: Toward an Ethnography of Practice*. New York: Routledge.
- Penner, D. 2010. "Assault Rifles, Separated Families, and Murder in Their Eyes: Unasked Questions after Hurricane Katrina". *Journal of American Studies* 44 (3): 573-599.
- Pogue, F. C. 2001. *Pogue's War: Diaries of a WWII Combat Historian*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Poniatowska, E. A. 1988. "The Earthquake: To Carlos Monsiváis". *Oral History Review* 16 (1): 7-20.
- Poniatowska, E. A. 1998. *La noche de Tlatelolco: Testimonios de historia oral*. Mexico City: Era.
- Portelli, A. 2009. "What Makes Oral History different?". Pp. 32-42 in L. D. Giudice (ed). *Oral History, Oral Culture, and Italian Americans*. New York: Palgrave Macmillan.
- Pupavac, V. 2001. "Therapeutic Governance: Psycho-social Intervention and Trauma Risk Management." *Disasters* 25 (4): 358-372.
- Reisberg, D., Hertel, P. 2004. *Memory and Emotion*. New York: Oxford University Press.
- Robben, A. C. G. M. 1996. "Ethnographic Seduction: Transference and Resistance in Dialogues about Terror and Violence in Argentina". *Ethos* 24 (1): 71-106.
- Robinson, J. 2013. "Beyond the Suffering Subject: Toward an Anthropology of the Good". *Journal of the Royal Anthropological Institute* 19 (3): 447-462.
- Rohland, E., Böcker, M., Cullmann, G., Haltermann, I., Mauelshagen, F. 2014. "Oral History in the Time of Emergency and After". Pp. 183-206 in M. Cave, M. S. Sloan (eds). *Listening on the Edge: Oral History in the Aftermath of Crisis*. New York: Oxford University Press.
- Sexton, A. 2021. "Covid-19 Collecting: Is Ethics at the Table?". *Public Historian* 43 (2): 103-113.
- Sloan, S. M. 2020. "Behind the 'Curve': COVID-19, Infodemic, and Oral History". *Oral History Review* 47 (2): 193-202.
- Thompson, P., Bornat, J. 2017. *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford: Oxford University Press.
- Thompson, S. 2009. "That is Not What We Authorised You to Do...: Access and Government Interference in Highly Politicized Research Environments". Pp. 108-124 in C. Lekha Sriram (eds). *Surviving Field Research: Working in Violent and Difficult Situations*. Londýn: Routledge.
- Tisdale, J. R. 2000 "Observational Reporting as Oral History: How Journalist Interpreted the Death and Destruction of Hurricane Audrey". *Oral History Review* 27 (2): 41-65.
- Tureby, M. T., Wagrell, K. 2022. "Crisis Documentation and Oral History: Problematizing Collecting and Preserving Practises in a Digital World". *Oral History Review* 49 (2): 346-376.
- University of Alberta. 2022. "Summer Institute — Witnessing the War in Ukraine: Oral History and Interview-Based Research". Online at <https://www.ualberta.ca/canadian-institute-of-ukrainian-studies/news-and-events/conferences/2022/oral-history-research-summer-institute.html> (accessed 16 September 2022).
- Ústav pro soudobé dějiny. 2021. "Covid-19 v paměti české společnosti". Online at <http://www.covid.usd.cas.cz> (accessed 10 September 2022).

- Vaněk, M., Wohlmuth Markupová, J. 2021. "Orální historie v oku hurikánu: Reflexe terénního výzkumu koronavirové krize v České republice a zahraničí". *Memo* 11 (1): 8–21.
- Vaněk, M., Mücke, P. 2022. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe metody orální historie*. Praha: Karolinum — Fakulta humanitních studií UK.
- Vojenský historický ústav. 2021. "Paměť vojáka — příběhy zahraničních operací". Online at <https://www.vhu.cz/pamet-vojaka-pribehy-zahranicnich-operaci> (accessed 12 September 2022).
- Wiesner, A. 2021. "The Dialogic Process, Relational Approach, and Transformative Aspect of Interviewing". *Oral History Review* 48 (1): 100–115.
- World Health Organization. 2021. "Infodemic". Online at <https://www.who.int/health-topics/infodemic> (accessed 15 September 2022).

Jiří Hlaváček (*1987) působí jako výzkumný pracovník a vedoucí Centra orální historie při Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a vědecko-pedagogický pracovník na Katedře historických věd Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. V současné době je předsedou České asociace orální historie. Badatelsky se věnuje zejména militárním dějinám, paměťovým studiím, historické antropologii, metodám kvalitativního výzkumu, dějinám každodennosti, institucionálním dějinám a problematice digital humanities.

Kontakt: hlavacek@usd.cas.cz